

ਜਮਾ ਕਰਤਾ :-

ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ
ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ
ਸਰਕਾਰੀ ਕਾਲਜ ਲੜਕੀਆਂ,
ਲੁਧਿਆਣਾ

ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਲੋਕ
ਨਾਚਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰੋ?

ਲੋਕ ਨਾਚ

ਲੋਕ ਨਾਚ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਮਾਨਸਿਕ ਅਵਸਥਾ ਤੋਂ ਉਪਜਿਆ ਨਾਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ ਕਿਸੇ ਤਾਲ ਅਧੀਨ ਨੱਚਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਲੋਕ ਸਮੂਹ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਦੂਜੀਆਂ ਕਲਾਵਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੋਕ ਨਾਚ ਵੀ ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਦਾ ਸਹਿਜ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਹੈ। 'ਨੱਚਣਾ ਕੁੱਦਣਾ ਮਨ ਦਾ ਚਾਉ' ਦੇ ਵਾਕ ਅਨੁਸਾਰ ਲੋਕ ਕਲਾ ਦਾ ਜਨਮ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸੁਭਾਵਿਕ ਫਿਜ਼ਾ ਹੈ।

ਲੋਕ ਨਾਚ ਮੰਨੋਰਜਨ ਦਾ ਸਾਧਨ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਕਿਸੇ ਖਿੱਤੇ ਦੇ ਜਨ ਸਮੂਹ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ, ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ, ਨੈਤਿਕ, ਧਾਰਮਿਕ, ਰਾਜਸੀ ਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਵਿਭਿੰਨ ਪਰਤਾਂ ਦਾ ਸਰੀਰਕ ਮੁਦਰਾਵਾਂ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਰਾਹੀਂ ਆਪ - ਮੁਹਾਰਾ, ਸਧਾਰਨ, ਖੁਸ਼ੀਆਂ-ਖੇਡਿਆਂ ਭਰਪੂਰ ਅੰਦਰੂਨੀ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦਾ ਬਾਹਰੀ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਵੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕ ਨਾਚ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੇ ਜਨ ਜੀਵਨ ਦਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅੰਗ ਹਨ।

ਡਾ. ਵਣਜਾਰਾ ਬੇਦੀ ਅਨੁਸਾਰ:-

“ਲੋਕ ਨਾਚ ਜਾਤੀ ਦੇ ਚਰਿੱਤਰ ਤੇ ਸਮੂਹਿਕ ਜਜ਼ਬਿਆਂ ਦਾ ਅੰਗ ਤਾਲ-ਬੱਧ ਲਹਿਰਾਉ ਤੇ ਹਾਵ ਭਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਕੀਤਾ ਪ੍ਰਗਟਾਉ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਲੋਕ ਆਤਮਾ ਸਾਹ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਤ੍ਰਿਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।”

ਪ੍ਰੋ. ਭੁਪਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਖਹਿਰਾ ਅਨੁਸਾਰ :-

“ਲੋਕ ਨਾਚ ਉਹ ਨਾਚ ਹੈ, ਜਿਸਨੂੰ ਸਧਾਰਨ ਲੋਕ ਨੱਚਦੇ ਹੋਣ ਜਿਸਨੂੰ ਸੰਚਾਲਨ ਸਨਾਤਨੀ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਮਨ ਅੰਦਰੂਨੀ ਖੁਸ਼ੀ ਕਰਦੀ ਹੋਵੇ। ਲੋਕ ਨਾਚ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨ ਦੇ ਵਲਵਲਿਆਂ ਅਤੇ ਭਾਵਾਂ ਦੀ ਤਰਜਮਾਨੀ ਕਰਦਾ ਹੈ।”

ਨਾਚ ਦੀ ਵਰਗਵੰਡ

ਨਾਚ ਦਾ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਅਨਿੱਖੜ ਸੰਬੰਧ ਹੈ, ਮਨੁੱਖ ਮਾਤਰ ਦਾ ਮੁੱਢਲਾ ਸੰਸਾਰ ਮਾਧਿਅਮ ਨਾਚ ਸੀ ਇਸ ਦੀ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਜਿੰਨੀ ਪੁਰਾਣੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਾਰੰਭਕ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਭਾਵਾਂ ਉਤੇ ਜ਼ਜ਼ਬਿਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਸਰੀਰਿਕ ਮੁਦਰਾਵਾਂ ਜਿਹੀ ਸੰਸਾਰ ਵਿਧੀ ਰਾਹੀਂ ਕਰਦਾ ਸੀ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਦੇਸ਼, ਕੌਮਾਂ ਜਾਂ ਖਿੱਤਿਆਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਵਿਲੱਖਣ ਨਾਚ ਪਰੰਪਰਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਚ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਨਾਚ ਦੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਵੰਨਗੀਆਂ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਆ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਨ।

ਆਰੰਭਿਕ
ਨਾਚ

ਲੋਕ ਨਾਚ

ਨਾਚ ਦੀ
ਵਰਗਵੰਡ

ਕਬੀਲਾ
ਨਾਚ

ਸ਼ਾਸ਼ਤਰੀ
ਨਾਚ

ਆਧੁਨਿਕ
ਰਲਗੱਡ
ਨਾਚ

ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਨਾਚ

ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਅਜੋਕੇ ਨਾਚ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦਰ ਪੀੜ੍ਹੀ ਲੋਕ ਸਮੁੱਚੇ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਦੇ ਕੇ ਇੱਕ ਪੀੜ੍ਹੀ ਤੋਂ ਦੂਜੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਲੋਕ ਮਨ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕੀਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨੱਚਣ ਨਾਲ ਲੋਕ ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਮੁੰਡੇ ਕੁੜੀਆਂ ਹਰ ਉਮਰ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਲੋਕ ਨਾਚ ਦਾ ਨਾਮ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਲੋਕ ਨਾਚਾਂ ਦਾ ਵਰਗੀਕਰਨ

ਇਸਤਰੀਆਂ
ਦੇ ਲੋਕ ਨਾਚ

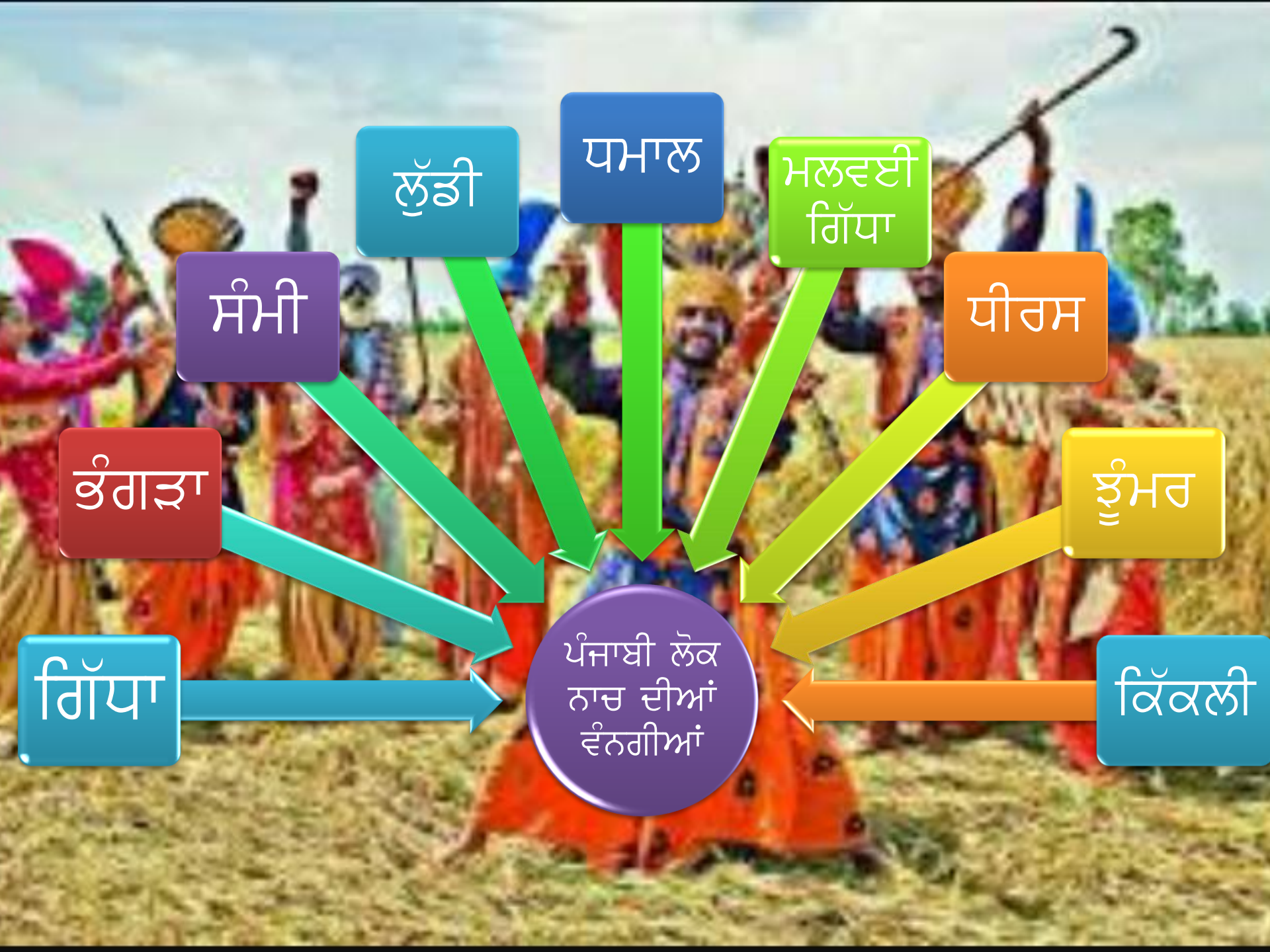
ਮਰਦਾਂ ਦੇ ਲੋਕ
ਨਾਚ

ਇਸਤਰੀਆਂ ਦੇ ਲੋਕ-ਨਾਚ

- ♦ ਗਿੱਧਾ ਸਮੁੱਚੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਇਸਤਰੀਆਂ ਦੇ ਚਾਵਾਂ, ਉਮੰਗਾਂ, ਵਲਵਲਿਆਂ ਤੇ ਉਲਾਸ-ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹਰਮਨ ਪਿਆਰਾ ਲੋਕ ਨਾਚ ਹੈ। ਗਿੱਧਾ, ਸੰਮੀ, ਕਿੱਕਲੀ ਲੋਕ ਨਾਚਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਇਸਤਰੀਆਂ ਦੇ ਹੋਰ ਲੋਕ ਨਾਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹਨ।

ਮਰਦਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਨਾਚ

- ♦ ਪੰਜਾਬੀ ਗੱਭਰੂਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਲੋਕ ਨਾਚ ਭੰਗੜਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਤਕੜੇ ਗੱਠੇ ਹੋਏ ਸਰੀਰ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਸਧਾਰਨ ਪਰ ਸੁੰਦਰ ਪੁਸ਼ਾਕ ਪਹਿਨ ਕੇ, ਅਲਬੇਲੇਪਨ ਵਿੱਚ ਜੈਸ਼, ਵੀਰਤਾ ਤੇ ਹੌਸਲੇ ਭਰਪੂਰ ਨਾਚ ਮੁਦਰਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭੰਗੜਾ ਲੋਕ ਦਿਲਾਂ ਦੀ ਧੜਕਣ ਹੈ।

ਭੰਗੜਾ

ਭੰਗੜਾ ਮਰਦਾਂ ਦਾ ਨਾਚ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਧਾਰਨਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਜਦ ਮੱਧ ਏਸ਼ੀਆਂ ਤੋਂ ਆਰੀਆਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਕੁਝ ਕਬੀਲੇ ਪੱਕੇ ਤੌਰ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਵਾਸੀ ਬਣ ਗਏ ‘ਭੰਗੜਾ’ ਲੋਕ ਨਾਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਦੇਣ ਹੈ। ਕਣਕ ਦੀ ਫਸਲ ਤੇ ਵਿਸਾਖੀ ਭੰਗੜੇ ਦੇ ਦੋ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਸ੍ਰੋਤ ਹਨ।

“ ਕਣਕ ਦੇ ਮੂੰਹ ਤੇ ਆ ਗਈ ਲਾਲੀ,
ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਭਰੇ ਕਿਨਾਰੇ
ਜਿਉਂ ਗਿੱਧੇ ਵਿੱਚ ਨੱਚਣ ਕੁੜੀਆਂ
ਫਸਲਾਂ ਲੈਣ ਹੁਲਾਰੇ
ਭੰਗੜਾ ਪਾ ਮੁੰਡਿਆਂ
ਤੈਨੂੰ ਕਣਕ ਸਨੈਤਾਂ ਮਾਰੇ। ”

ਭੰਗੜੇ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਲੋਕ ਸਾਜ-: ਚਿਮਟਾ, ਕਾਟੋ, ਅਲਗੋਜ਼ਾ,
ਤੂੰਬਾ, ਢੋਲ। ਭੰਗੜੇ ਦਾ ਢੋਲ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਾਜ ਹੈ।

ਗਿੱਧਾ

ਗਿੱਧਾ ਸਮੁੱਚੇ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਲੋਕ ਨਾਚ ਹੈ। ਲੋਕ ਮਾਨਸ ਨੇ ਇਸ ਦੇ ਨਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਇੱਕ ਦੰਤ ਕਥਾ ਜੋੜੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕਿਸੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਛੱਪੜ ਦੇ ਕੰਢੇ ਹਰ ਪੂਰਨਮਾਸ਼ੀ ਦੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਪਰੀਆਂ ਅਸਮਾਨ ਤੋਂ ਉੱਤਰ ਕੇ ਨਾਚ ਕਰਦੀਆਂ ਗਿੱਧੇ ਤੇ ਸੰਮੀ ਨਾਂ ਦੀਆਂ ਦੋ ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਭਿਣਕ ਪੈ ਗਈ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਗਿੱਧਾ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਪਰੀਆਂ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਪਏ ਕੱਪੜੇ ਚੁਰਾ ਲਏ ਤੇ ਇਸ ਸ਼ਰਤ ਤੇ ਵਾਪਿਸ ਕੀਤੇ ਕਿ ਪਰੀਆਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਗਿੱਧਾ ਸਿਖਾ ਦੇਣ ਇਹਨਾਂ ਕੁੜੀਆਂ ਦੇ ਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਗਿੱਧਾ ਤੇ ਸੰਮੀ ਨਾਂ ਦੇ ਨਾਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਗਏ। ਪਰ ਗਿੱਧੇ ਦਾ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਭਾਵ ਹੱਥ ਨਾਲ ਵੱਜਣ ਵਾਲੀ ਤਾਲੀ ਕਿਉਂਕਿ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਤਾਲੀਆਂ ਵਜਾ ਕੇ ਹੀ ਤਾਲ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਮੁਟਿਆਰਾਂ ਜਾਂ ਔਰਤਾਂ ਦਾ ਨਾਚ ਹੈ।

ਡਾ. ਇਕਬਾਲ ਕੌਰ ਨੇ ਗਿੱਧੇ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦੱਸੀਆਂ ਹਨ:-

1.ਤੀਆਂ ਦਾ ਗਿੱਧਾ

2.ਵਿਆਹੁਲਾ ਗਿੱਧਾ

3.ਤ੍ਰਿੰਝਣਾ ਦਾ ਗਿੱਧਾ

4.ਸਵਾਂਗ ਗਿੱਧਾ

5.ਮਿਥਿਹਾਸ ਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਵੇਰਵਿਆਂ ਸੰਬੰਧੀ ਗਿੱਧਾ

ਡਾ. ਬੇਦੀ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਗਿੱਧੇ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਮੁਟਿਆਰ ਦੀ ਆਤਮਾ ਸਾਹ ਲੈਦੀ ਹੈ। ਔਰਤਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਹਾਵ ਭਾਵ ਇਸ ਲੋਕ ਨਾਚ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਸਮਾ ਦਿੱਤੇ ਹਨ।

*“ਰੁੱਤ ਗਿੱਧੇ ਦੀ ਆਈ
ਲੱਕ ਲੱਕ ਹੋਗੇ ਬਾਜਰੇ।”*

ਕੁੜੀਆਂ ਦੇ ਗਿੱਧੇ ਵਿੱਚ ਤਮਾਸ਼ਾਂ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਡਾ. ਨਾਹਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਤਨਾਸ਼ੇ ਆਦਿ ਅਕਸਰ ਕਾਮੁਕ ਮੁਦਰਾਵਾਂ ਰਾਂਹੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਝੁੰਮਰ

ਝੁੰਮਰ ਪੱਛਮੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਾਂਦਰਬਾਲ ਦਾ ਲੋਕ ਨਾਚ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਮਰਦ ਤੇ ਔਰਤ ਦੋਨੋਂ ਹੀ ਝੁੰਮਰ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਝੁੰਮਰ ਨੂੰ ਬਲੋਚਾਂ ਦੇ ਨਾਚ ਕਰਕੇ ਵੀ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਝੁੰਮਰ ਨੱਚਣ ਵਾਲੇ ਝੁੰਮਰੀ ਨੱਚਣ ਸਮੇਂ ਝੁੰਮਦੇ ਹਨ ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਸਨੂੰ ਝੁੰਮਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਜਾਂਗਲੀ ਲੋਕ ਅਜੀਬ ਜੀਵਨ ਗੁਜ਼ਾਰਦੇ ਹਨ। ਝੁੰਮਰ ਢੋਲ ਨਾਲ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਝੁੰਮਰ ਦੇ ਗੀਤ ਲੰਮੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

“ਲੰਘ ਆ ਜਾ ਝਨਾਂ ਪੱਤਣ ਝਨਾਂ ਦਾ ਓ ਯਾਰ ,
ਲੰਘ ਆ ਜਾ ਪੱਤਣ ਝਨਾਂ ਓ ਯਾਰ,
ਸਿਰ ਸਦਕਾ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਨਾਂ ਦਾ ਓ ਯਾਰ,

ਮੈਂ ਮੰਦੜਾ ਬੋਲ ਬੋਲ ਨਾ ਬੋਲਿਆ ਓ ਯਾਰ,
ਲੰਘ ਆ ਜਾ ਪੱਤਣ -----। ”

ਸੰਮੀ

ਸੰਮੀ ਮੁਟਿਆਰਾਂ ਦਾ ਨਾਚ ਹੈ। ਇਹ ਵੀ ਸਾਂਦਰਬਾਲ ਦੀ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਨੱਚਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੱਛਮੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਹੱਦ ਤੱਕ ਹਲੇ ਵੀ ਜਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸਤਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਨਾਚ ਹਰਮਨ ਪਿਆਰਾ ਇਹ ਨਾਚ ਇੱਕ ਲੜਕੀ ਸੰਮੀ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਪਿਆ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਬਿਹਰਨ ਸੀ ਭਾਵੇਂ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਤੋਂ ਵਿਛੜੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਦਾ ਪਤੀ ਉਸਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਚੱਲਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਇਹ ਨਾਚ ਲੋਕ ਨਾਚ ਕਲਾ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਕੁੜੀਆਂ ਇੱਕ ਚੱਕਰ ਬਣਾ ਕੇ ਬਾਹਾਂ ਪਾ ਕੇ ਇੱਕ ਪੈਰ ਨਾਲ ਤਾਲ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਨਾਲ ਦੀ ਇੱਕ ਚੱਕਰ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿੱਚ ਘੁੰਮਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ।

*“ਸੰਮੀ ਮੇਰੀ ਬਣ , ਉਠ ਲੱਦੇ ਕਚੂਰ ਦੇ ਸੰਸੀਆਂ
ਸੰਮੀ ਮੇਰੀ ਬਣ,
ਗਿਣ ਗਿਣ ਲਾਵਾਂ ਲਾਵਾਂ ਰੋਟੀਆਂ ਬਣ ਸੰਮੀਆਂ
ਸੰਮੀ ਮੇਰੀ ਬਣ। ”*

ਲੁੱਡੀ

ਲੁੱਡੀ ਪਾਉਣਾ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ। ਮਾਲਵੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਲੁੱਡੀ ਪਾਉਣ ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਹੈ। ਇਹ ਨਾਚ ਆਮ ਕਰਕੇ ਪਿੰਡ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਪਿੜ ਵਿੱਚ ਉਸ ਸਮੇਂ ਨੱਚਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਹਦੋਂ ਰਾਤ ਚਾਨਣੀ ਹੁਵੇ। ਲੁੱਡੀ ਨਾਚ ਦੀ ਤਾਲ ਇੱਕੋ ਹੈ, ਤੋੜਾ ਮਾਰ ਕੇ ਕਦੇ ਤੇਜ਼, ਕਦੇ ਹੌਲੀ। ਜਦੋਂ ਲੁੱਡੀ ਆਪਣੀ ਸਿਖਰ ਤੇ ਪੁੱਜਦੀ ਹੈ ਤਦ ਸਾਰੇ ਨਚਾਰ ਮਿਲ ਕੇ ਸਾਹ ਰੋਕ ਕੇ ਸ਼-ਸ਼-ਸ਼ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਕੱਢਦੇ ਹਨ।

“ ਓ ਘੁੱਗੀ ਦੰਦ ਓ ਸ਼ੇਰਾ।
ਓ ਘੁੱਗੀ ਦੰਦ ਓ ਸ਼ੇਰਾ। ”

ਕਿੱਕਲੀ

ਕਿੱਕਲੀ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਛੋਟੀਆਂ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਹੈ। ਇਹ ਖੇਡ ਵੀ ਹੈ ਤੇ ਨਾਚ ਵੀ ਹੈ ਉਂਝ ਇਸ ਵਿੱਚ ਉਮਰ ਦਾ ਕੋਈ ਹੱਦ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਨਾਚ ਦੋ ਕੁੜੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵਧੇਰੇ ਸੋਹਣਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਕਿੱਕਲੀ ਨੂੰ ਨੱਚਣ ਲਈ ਕਿਸੇ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਨਾਚ ਵਿੱਚ ਕੁੜੀਆਂ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਥਾਂ ਤੇ ਇਕੱਠੀਆਂ ਹੋ ਕੇ ਦੋ-ਦੋ ਦੇ ਜੋਟੇ ਬਣਾ ਲੈਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਘੁੰਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਕਿੱਕਲੀ ਦੇ ਬੋਲ ਵੀ ਬੋਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਵੀਰ, ਸਹੇਲੀਥਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

*“ ਗਈ ਸਾਂ ਮੈਂ ਗੰਗਾ
ਚੜ੍ਹਾਂ ਲਿਆਈ ਮੈਂ ਵੰਗਾ
ਅਸਮਾਨੀ ਮੇਰਾ ਘੱਗਰਾ
ਨੀ ਮੈਂ ਕਿਹਵੀ ਕਿੱਲੀ ਟੰਗਾਂ
ਨੀ ਮੈਂ ਏਸ ਕਿੱਲੀ ਟੰਗਾ
ਨੀ ਮੈਂ ਓਸ ਕਿੱਲੀ ਟੰਗਾਂ*

----- / ”

September 28, 2015

ਮਲਵਈ ਮਰਦਾਂ ਦਾ ਗਿੱਧਾ

ਮਾਲਵੇ ਵਿੱਚ ਇਸਤਰੀਆਂ ਦੇ ਗਿੱਧੇ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਰਦਾਂ ਦਾ ਗਿੱਧਾ ਵੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ। ਵਿਆਹ ਦੇ ਸਮੇਂ ਜਾਂ ਮੇਲਿਆਂ ਉੱਤੇ ਵੀ ਮਾਲਵੇ ਵਿੱਚ ਮਰਦਾਂ ਦੀਆਂ ਢਾਣੀਆਂ ਗਿੱਧਾ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਮਲਵੀ ਗਿੱਧੇ ਦਾ ਅਸਲੀ ਰੂਪ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ‘ਗਿੱਧੇ ਦੀਆਂ ਢਾਣੀਆਂ’ ਵਿੱਚ ਲੱਭਦਾ ਹੈ। ਪਿੰਡ ਦੇ ਪੰਜ ਸੱਤ ਮੁੰਡੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਕਿਸੇ ਸ਼ਾਇਰ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਇੱਕ ਮੰਡਲੀ ਜਿਹੀ ਬਣਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਗਿੱਧੇ ਦੀ ਇੱਕ ਟੀਮ ਵਿੱਚ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਇੱਕ ਸ਼ਾਇਰ, ਇੱਕ ਤੂੰਬੇ ਵਾਲਾ, ਇੱਕ ਢੋਲਕ ਵਾਲਾ, ਇੱਕ ਦੋ ਚਿਮਟਿਆਂ ਵਾਲੇ ਇੱਕ -ਦੋ ਸ਼ਾਜਾਂ ਤੇ ਬੋਲੀਆਂ ਢੁੱਕਣ ਵਾਲੇ ਆਮਿਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਹੁੱਲੇ-ਹੁਲਾਰੇ

ਸਾਂਝੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਮੇਂ ਇੱਥੇ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਧਰਮਾਂ ਦੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਲੋਹੜੀ, ਹੌਲੀ ਦੇ ਉੱਤੇ ਹੁੱਲੇ-ਹੁਲਾਰੇ ਦਾ ਨਾਚ ਨੱਚਦੇ ਹਨ। ਨੱਚਣ ਵਾਲੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀਆਂ ਮੁਦਰਾਵਾਂ ਵਿਖਾ ਰਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਹਰ ਤੁੱਕ ਦਾ ਵੱਡਾ ਭਾਗ ਉਚਾਰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਬਾਕੀ ਔਰਤਾਂ ਹੁੱਲੇ-ਹੁਲਾਰੇ , ਹੁੱਲੇ ਸ਼ਬਦ ਭਰਵੀਂ ਤੇ ਉੱਚੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਬੋਲਦੀਆਂ ਹਨ।

ਘੁੰਮਰ

ਜਿੱਥੇ ਜੰਮੂ ਖੇਤਰ ਵੱਲ ਪੰਜਾਬਣਾਂ ਦੇ ਜਾਗਰਨਾ ਜਾਂ ਹੋਰ ਸਥਾਨਕ ਨਾਚਾਂ ਨੂੰ ਨੱਚਣ ਦੀ ਰਵਾਇਤ ਰਹੀ ਹੈ। ਰਾਜਸਥਾਨ ਵੱਲ ਪੰਜਾਬੀ ਇਲਾਕੇ ਲੋਕ ਨਾਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਨਾਚ ਵਿੱਚ ਇਸਤਰੀਆਂ ਦੇ ਨਿਰੰਤਰ ਘੁੰਮਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਸਦਕਾ ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ ਘੁੰਮਰ ਪੈ ਗਿਆ। ਨਚਾਰਾਂ ਦਾ ਗਿਣਤੀ ਤੇ ਸਮਾਂ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਪੁਸ਼ਾਕ ਰਿਵਾਇਤੀ ਤੇ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਆਰਥਕ ਪੱਧਰ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਨਾਚਕ ਇਸਤਰੀਆਂ ਨਾ ਪਹਿਰਾਵਾ ਸਾਰੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਢੱਕਣ ਵਾਲਾ (ਸੱਭਿਅਕ) ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਧਮਾਲ

ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਇਸਤਰੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਧਮਾਲ ਨਾਮ ਦਾ ਲੋਕ ਨਾਚ ਵੀ ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਸਿਖਰਾਂ ਤੇ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਮਰਦਾਂ ਵੇ ਧਮਾਲ ਤੋਂ ਇਸਤਰੀਆਂ ਦੀ 'ਧਮਾਲ' ਭਿੰਨ ਹੈ। ਇਹ ਨਾਚ ਗਿੱਧੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹੀ ਬੋਲੀ ਜਾਂ ਟੱਪੇ ਦੇ ਵਹਾਓ ਪ੍ਰਸੰਗ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਜੋਸ਼ ਅਤੇ ਜਵਾਨੀ ਦੀ ਨਜ਼ਾਕਤ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੰਪੂਰਨ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਜਨ ਨੇ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ, ਪਰ ਗਿੱਧੇ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦਾ ਖੂਬ ਮੰਨੋਰੰਜਨੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੈ।

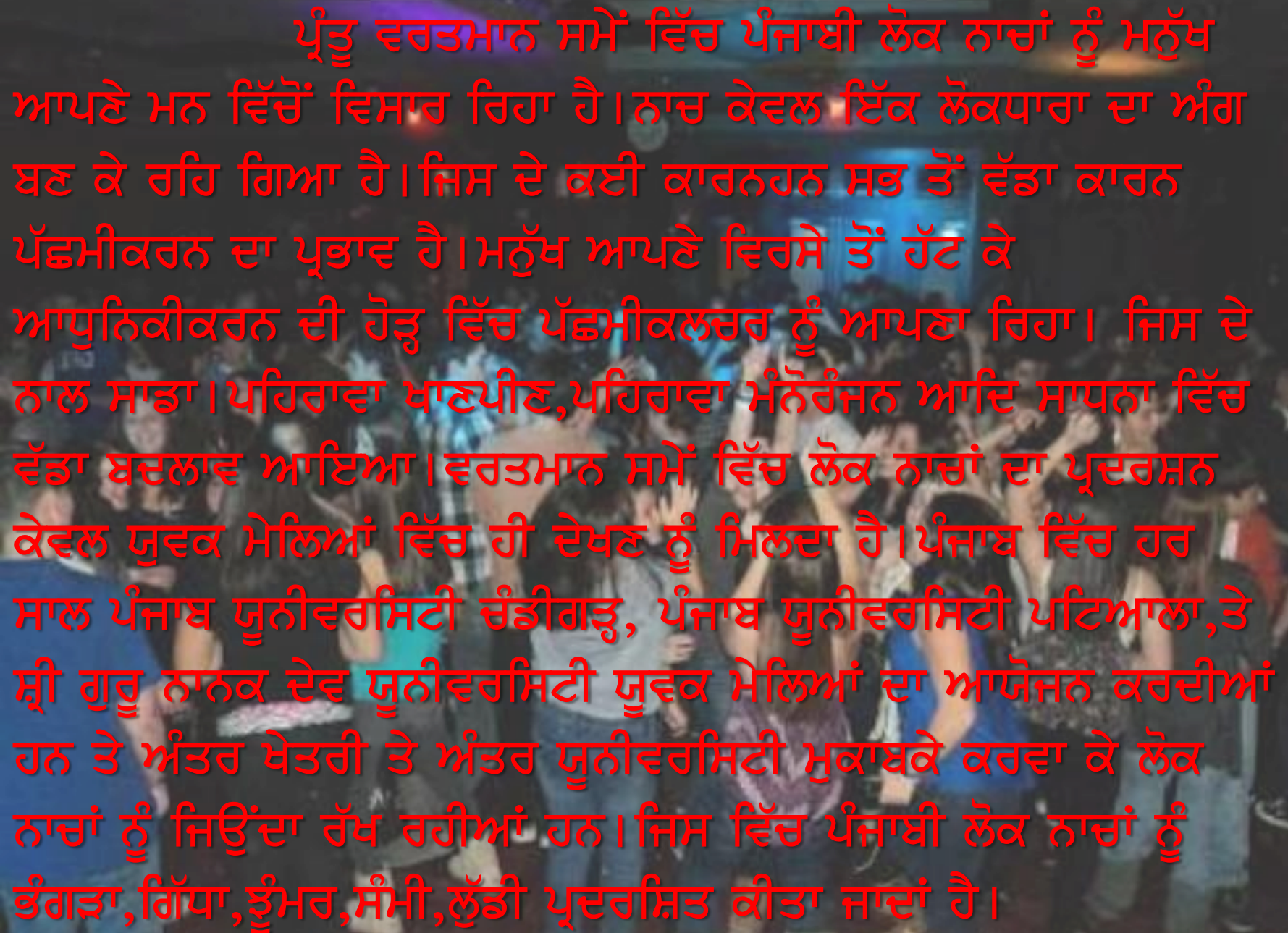
ਖਲਾ ਜਾਂ ਫੂਹੜਾ

ਇਸ ਲੋਕ ਨਾਚ ਨੂੰ ਇਕਹਿਰੀ ਪਰਤ ਵਾਲਾ ਲੋਕ ਨਾਚ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੱਛਮ ਵਿੱਚ ਇਸ ਨੂੰ 'ਖਲਾ' ਤੇ ਦੁਆਬੇ ਵਿੱਚ ਇਸ ਨੂੰ 'ਫੂਹੜਾ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਨਾਚ ਨੂੰ ਨੱਚਣ ਲਈ ਦੋ ਮੁਟਿਆਰਾਂ ਆਹਮੋ-ਸਾਹਮਣੇ ਖੜੀਆਂ ਹੋ ਕੇ ਪੈਰ ਬਦਲ-ਬਦਲ ਕੇ ਅੱਗੇ-ਪਿੱਛੇ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਨਾਚ ਦੀਆਂ ਮੁਦਰਾਵਾਂ ਲਈ ਉਹ ਆਪਣੇ ਦੁਪੱਟੇ ਘੁੰਡ ਵਾਂਗ ਲੈ ਲੈਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਮੂੰਹ ਵਿੱਚੋਂ ਫੂ-ਫੂ ਦੀ ਧੁਨੀ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਕੱਢਦੀਆਂ ਹਨ।

ਜਾਗਰਨਾ

ਬੁਹਤ ਸਮਾਂ ਪਹਿਲਾ ਜੰਮੂ ਦੇ ਖੇਤਰ ਨਾਲ ਲੱਗਦੇ ਸਾਂਝੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਜਾਗਰਨਾ ਲੋਕ ਨਾਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਉਪਬੋਲੀ ‘ਡੋਗਰੀ’ ਵਿੱਚ ਮਿੱਠੇ-ਮਿੱਠੇ ਲੋਕ ਗੀਤਾਂ ਦੀਆਂ ਸਥਾਈਆਂ ਦੇ ਗਾਇਣ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਇਸਤਰੀਆਂ ਵਿਆਹ ਜਾਂ ਹੋਰ ਮੰਗਲਿਕ ਕਾਰਜਾਂ ਸਮੇਂ ਖੂਬ ਨੱਚਿਆਂ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਲੜਕੇ ਪੱਖ ਵੱਲੋਂ ਵਿਆਹ ਦੇ ਅਵਸਰ ਸਮੇਂ ਜਦੋਂ ਬਰਾਤ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਤਾਂ ਇਸਤਰੀਆਂ ਬਰਾਤ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ, ਬਰਾਤ ਤੋਰਨ ਉਪਰੰਤ ਉਹ ਸਾਰੀਆਂ ਇਸਤਰੀਆਂ ਸਾਰੀ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਇਹ ਨਾਚ ਨੱਚਦੀਆਂ ਨਹੀਂ ਥੱਕਦੀਆਂ ਸਨ।

A large crowd of people is dancing at night, with their arms raised and bodies in motion. The scene is illuminated by blue and purple lights, creating a vibrant atmosphere. The text is overlaid in a bright red color, providing a stark contrast against the darker background of the dancers.

ਪ੍ਰੰਤੂ ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਨਾਚਾਂ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖ
ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿੱਚੋਂ ਵਿਸਾਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਨਾਚ ਕੇਵਲ ਇੱਕ ਲੋਕਧਾਰਾ ਦਾ ਅੰਗ
ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੇ ਕਈ ਕਾਰਨਹਨ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਕਾਰਨ
ਪੱਛਮੀਕਰਨ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਵਿਰਸੇ ਤੋਂ ਹੱਟ ਕੇ
ਆਧੁਨਿਕੀਕਰਨ ਦੀ ਹੋੜ੍ਹ ਵਿੱਚ ਪੱਛਮੀਕਲਚਰ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਰਿਹਾ। ਜਿਸ ਦੇ
ਨਾਲ ਸਾਡਾ ਪਹਿਰਾਵਾ ਖਾਣਪੀਣ, ਪਹਿਰਾਵਾ ਮੰਨੋਰੰਜਨ ਆਦਿ ਸਾਧਨਾਂ ਵਿੱਚ
ਵੱਡਾ ਬਦਲਾਵ ਆਇਆ। ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਲੋਕ ਨਾਚਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ
ਕੇਵਲ ਯੂਵਕ ਮੇਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਹਰ
ਸਾਲ ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪਟਿਆਲਾ, ਤੇ
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਯੂਵਕ ਮੇਲਿਆਂ ਦਾ ਆਯੋਜਨ ਕਰਦੀਆਂ
ਹਨ ਤੇ ਅੰਤਰ ਖੇਤਰੀ ਤੇ ਅੰਤਰ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਮੁਕਾਬਲੇ ਕਰਵਾ ਕੇ ਲੋਕ
ਨਾਚਾਂ ਨੂੰ ਜਿਉਂਦਾ ਰੱਖ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਨਾਚਾਂ ਨੂੰ
ਭੰਗੜਾ, ਗਿੱਧਾ, ਝੁੰਮਰ, ਸੰਮੀ, ਲੁੱਡੀ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।